HIDIRELLEZ GELENEĞİNİN TÜRK HALK ŞİİRİNE YANSIMASI

Ali YAKICI

Milletlerin oluşmasında kültürlerin yeri ve önemi büyüktür. Kültürleri oluşturan önemli unsurların başında ise gelenek - görenek, töre, tören ve inançlar gelmektedir.

Gelenekler, tarihi kesin olarak tespit edilemeyen dönemlerden kalmadır. Neden, niçin, nasıl gibi sorular sorulmaksızın atadan oğula kalmıştır. Hukukun bile yetersiz kaldığı zamanlar olmuştur, ancak gelenekler milletleri ayakta tutmayı başarabilmiştir. Bu özellikleri ile millet bağını güçlendiren önemli unsurlardır gelenekler. Türk kültürü içinde canlılığını koruyan geleneklerden biri de «Hıdırellez»dir.

Bilindiği gibi bayramlar, insanlar arasındaki karşılıklı sevgi ve saygının perçinlendiği gündür. Bayramlar toplumlarda milli birlik ve beraberliğin, bir arada yaşama arzusunun kuvvetlendirildiği günlerdir. Bayramlar, insanların birbirleriyle olan dargınlıklarını unuttukları, barıştıkları, kardeşçe kucaklaştıkları gündür. Bayramlar, millî ve dinî duyguların, inançların, örf ve adetlerin uygulandığı, sergilendiği, bir toplumda millet olma şuurunun şekillendiği, kuvvetlendiği gündür.

Hıdırellez geleneği, bir bayram olarak bütün Türk milletinin topluca katıldığı, kutladığı, bir takım töreleri yerine getirdiği bir bahar bayramıdır. Oldukca eski bir devire inen bu kutlamalar, babadan oğula günümüze kadar intikal etmiştir. Hıdırellez'den sonra yazın geldiği inancını yaşatan Türk toplumu, Hıdırellez'le birlikte artık karakışın geride kaldığını görmekte ve gelecek günlerin tabiatın canlandığı, yeşerdiği bahar ve yaz günleri olduğunu vurgulamaktadır. İşte böyle bir günü, bir dönüm noktasını «bahar bayramı» olarak bütün imkanlarıyla, duygularıyla, sevinciyle kutlamaya çalışmaktadır.[1]

Hızır inancı, Türklerde doğrudan doğruya baharın gelmesi merasimi ile ilgili bir inançtır. Bu konuda geniş bir araştırma yapan Mirali Seyidov, yaz mevsiminin gelmesinin ister göçebe olsun, ister çiftçilikle uğraşsın bütün Türk toplulukları için bir hayat meselesi olduğunu belirterek havanın ve toprağın ısınmasının mühim bir hadise olduğunu ifade etmektedir Seyidov'a göre, o yılın bereketli olabilmesi için özellikle iki unsurun Türklerce efsunlaşması gerekmektedir. Bu iki unsur hava ve sudur.[2] İşte bu sebeple çeşitli Türk toplulukları yazı karşılamak için muhtelif törenler yapmaktadırlar. Böylece ağaçların, bitkilerin, çiçeklerin yeşermesi, hayvanların kuzulaması, tabiatın canlanması, yeni bir hayatın başlaması mümkün olabilecektir. Bütün bunlara can verecek ise sıcaklıktır. Seyidov;

Hızır Hızır hız getir
Var dereden köz getir
Hızır'a Hızır deyirler
Hızır'a çırağ koyurlar

manisinden hareketle halkın Hızır'dan ne isteyebileceğini araştırmakta ve bunu «ateş, kızgınlık, coşkunluk, kuvvet, kut» olarak açıklamaktadır.[3] Havaların ısınması, sıcaklık o yılın bereketli olmasına kafi değildir. Bereket için gerekli olan ikinci unsur sudur. Seyidov bunu da İlyas ile açıklamaktadır. Türk tefekkürü ateşi, yani sıcaklığı temsil eden Hızır'la suyu temsli eden İlyas'ı birleştirerek tabiata can geleceğini düşünmüş ve o yılın bereketli olması için «Hızır Nebi'yi karşılama» törenleri yapmayı adet haline getirmiştir. Bu hususu dile getiren manilerden biri şöyledir :

Men Hızır'ın kuluyam
Boz atının çuluyam
Hızır gitti hayınan
Bir kulanca tayınan
Tayı bayçığa battı
Hızır yanında yattı
Hızır-Nebi, Hızır-İlyas
Bitti çiçek oldu yaz[4]

Hızır-Nebi inancının dışında Hıdırellez geleneği ile ilgili olarak yaygın olan kanaat, Hızır ile İlyas'ın bir araya geldiği günün hatırasına tören yapılmasıdır.[5] Hıdırellez günü genellikle 6 Mayıs'ta kutlanmaktadır. Bazı yörelerde 5 Mayıs bayram günü, 6 Mayıs Hıdırellez günü kabul edilmekte ve ona göre törenler düzenlenmektedir.[6] Hıdırellez günü (Rûz-ı Hızır), halk takviminde yazın başlangıç günü olarak kabul edilmektedir. Türklerdeki halk takvimine göre bir yıl iki ana bölüme ayrılmaktadır. Hıdırellez günü (6 Mayıs)ndan 8 Kasım'a kadar süren devre 186 gün olup «Hızır günleri» adıyla anılmaktadır. Bu dönem genellikle yaz mevsimini içine almaktadır. 8 Kasım'dan 6 Mayıs'a kadar süren ikinci devre kış devresi olup Kasım günleri olarak adlandırılmakta ve 179 gün sürmektedir.[7]

Hıdırellez inançı Türklerdeki bahar bayramı geleneği ile doğrudan ilgilidir. Diğer yandan Türk inançlarında, Türk destan ve efsanelerinde görüldüğü kadarıyla «Boz Atlı Hızır» inancı eski Türk inançlarından «Boz Atlı Yol Tengrisi» yani «Yol İyesi» ile izah edilebilir.[8] Bu eski Türk inancı, İslâmiyetin kabülünden sonra «Hızır - Nebi» veya Hızır - İlyas (Hıdırellez) inancı olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk muhayyilesinde Hızır'dan beklenen şeyler ise darda kalanlara, sıkıntıda olanlara yardım etmesi, insanlara bolluk - bereket bahşetmesi gibi hususlardır. Türklerdeki bazı deyim ve atasözleri bunu güzel bir biçimde aksettirmektedir : «Kul daralmayınca/sıkışmayınca Hızır yetişmez.»

Türk dünyasında Hıdırellez etrafında oluşturulan gelenekler, inançlar, törenler bir bakıma diğer baharı karşılama törenleri ile karıştırılmıştır. Daha açık bir ifade ile Türklerdeki bahar törenleri bir veya bir kaç önemli gün üzerinde yoğunlaşmış ve yapılan törenler o günün etrafında toplanmıştır.[9]

Yüzyıllardır kültürümüz içinde var olan ve günümüzde de canlı bir şekilde hayatını devam ettiren Hıdırellez geleneği, halkın ortak ürünleri olan maniler, ninniler, atasözleri, bilmeceler v.b. mahsüllerin yanı sıra halk şairlerinin şiirlerine de yansımış, aşıkların tellerinde türkü, dillerinde koşma, semai ve destan olmuştur.

Konyalı Aşık Mehmet'in elimizdeki yazmada bulunan şiirleri arasında Hızır Destanları (Hızırnâmeler) mevcuttur. Aşık Mehmet, bu destanlardan birinde, 1944 yılı Mayıs ayında Konya'da yapılan Hıdırellez kutlamalarını dile getirir. 13 Mayıs 1944'de istinsah edilen «Rûz-ı Hızır» adlı destanı şöyledir :

Bahçelerde gezip Hızır ararken
Elime orada bir Hızır geçti
Acep Hızır mı kin diye sorarken
O da elimizden koydu da kaçtı

Bir zaman orada düşündüm kaldım
Gördüğüm Hızır'dan ne ibret aldım
Gersingeri dönüp evime geldim
Âşık bu Hızır'dan gayrı vaz geçti

Bir âhu gözlüdür gözleri Leylâ
Nasıl ki yaratmış o güzel Mevlâ
Hayâli gözümde kalıyor hâlâ
Görünce bu sevda başımdan aştı

Bir yeşil çayırlık havuz başında
Âlem de koşuyor Hızır peşinde
Ela gözlerinde kalem kaşında
Görünce kaşların aklımız şaştı

Kimin seyrettim devranda demde
Kimini seyrettim âlem-i gamda
Acaba dünyanın mizanı kimde
Kırıldı terazi okkası düştü

Ala'addin[10] ile Havzan[11]ın arası
Sandım bir bedestân olmuş orası
Hemen orda Hızır bulma sırası
Konya'nın adamı oraya koştu

Dede Bahçesi[12]nde havuzda kayık
Güzel mûkimleri hanıma layık
Ne otururşun Berber'inen Fayık
Masaya oturan demini içti

Hızır İlyas günü safalı aylar
Ala'ddin'e çıkmış bayanlar baylar
Yelesi, kuyruğu kırkılmış taylar
Yayılıp çayırda çeşmeden içti

Aşık Mehmet söyler bunu bir dilden
Aradım Hızır'ı ne gelir elden
Kimse anlamıyor çaldığım telden
Şu garip gönlümüz sevdâya düştü

---

1. Prof. Dr. Abdülhaluk ÇAY, Hıdırellez «Kültür-Bahar Bayramı», Ankara, 1990, s. 35
2. Mirali SEYİDOV, «Türk Boylarında Hızır İnancı», Azerbaycan, 239, Mayıs 1982, s. 10
3. SEYİDOV, a.g.m., s. 11
4. SEYİDOV, a.g.m., s. 13
5. Ahmet Yaşar OCAK, İslâmi-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültürü, Ankara, 1985, s. 136
6. ÇAY, a.g.e., s. 19
7. OCAK, a.g.e., s. 136
8. Abdülkadir İNAN, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, 1954, s. 132-134
9. ÇAY, a.g.e., s. 19
10. Konya Alaeddin Tepesi.
11. Konya'nın batısında Meram yolu üzerinde bir semtin adı.
12. Eskiden sazlı sözlü eğlencelerin tertiplendiği bir yerin adı. Bugün Konya Fuarı sınırları içinde kalmaktadır.